

Mare Mürsepp,
PhD, lastekirjanduse uurija ja õpetaja

Moonid lahinguväljal

Sõjateemalistest lasteraamatutest

Laste kirjanduse üks olulisemaid rolle on lapse ettevalmistamine saabuvateks raskusteks. Selle all võib mõista nii elu kõrvõimalike keerdkäikude eakohast selgitamist, teadmiste andmist kui ka moraaliomaduste kujundamist – julguse, arukuse, ettevõtlikkuse, sõbralikkuse jms käitumismudelite loomist.

Küsisin algava 2015. aasta esimeses koolitunnis oma 8–9-aastastelt õpilastelt, mida nad uult aastalt ootavad. Suurem osa lapsi ootas reise, kingitusi jms, paar tõsisemat poissi aga väljendasid mõtet, et Ukraina sõda ei jõuaks meie maale.

Hirmud on loomulik osa laste arengus. Kui varasemad uuringud on näidanud, et nooremad lapsed kardavad koletisi, vanematest lahusolekut jms, ja reaalse maailma ohuolukorrad muutuvad aktuaalseks varateismelistele, siis tänapäeval täheledatakse, et üha nooremad lapsed tunnevad ärevust tegelikkuses aset leidvate katastroofide ja ühiskonnaelu ilmingute, meelemürkide, gängide, tuumasõja jm agressiooninähtude ees (Nicholson, Pearson 2003). Seepärast peaksid lasteraamatud ka kõige niisugusega tegelema.

Käesolev kirjutis meenutab võimalusi, mida lasteraamat kasutab sõjast rääkimiseks, ja tutvustab üht aktuaalset näidet – lasteraamatut, mis räägib selle kirjutamise ja ilmumise aegu paraku veel toimuvast sõjategevusest.

Sõjateema on läbi laste- ja noortekirjanduse ajaloos esinenud väga mitmes laadis ja žanris teostes.

Seiklusjutud on kujutanud nii reaalses ajaloos toimunud kui ka väljamõeldud sõjasündmusi; memuaarteosed on peegeldanud sõjaegsete laste lapsepõlvemälestusi. Sõjalugudega on liidetud loomamotiivi armsust (Janusz Przymanowski „Neli tankisti ja koer”), sõdijate maailmapilti on

Autorid ise on oma raamatu sõnumina toonud välja mõtte, et sõda on südametu, sõda ei mõista ühtegi keelt, aga sekkub igaühe ellu ja jätab igavese hirmu. Sõjal ei ole rahvust, nagu pole seda ka kurjusel. See võiks olla põhjus, miks seda raamatut võiks mõista igal maal.

loodud kas rohkem või vähem esiletoodava ideoloogilise eesmärgiga. Fantaasiakirjanduse osaks on luust-lihast inimeste võitlus monstrumite, masinimestega. Ajaloolise aine kujutus on läbi teinud teatava muutuse. Kui varasemalt kirjutati oma kodumaa ajaloo eesmärgiga õhutada noore lugeja patriootlikke tundeid, siis selle huvides oli osapoolte mustvalge kujutamine: omad ja „teised”, vaenlased. 20. sajandi lõpupoole hakkas ajalooõpetuse ja -kirjanduse kujutus muutuma mitmeaspektsemaks: mitmekultuurilises, globaliseerivas maailmas ei ole enam mõeldav rahvuste ja riikide üheplaaniline halvustamine ja üksteisega vastan-

damine. Uuemas sõjateemalises kirjanduses pole hinnatud üheselt antud, vaid lugejale jäetakse võimalus ise järeldusi teha (John Boyne „Poiss triibulises pidžamas”).

20. sajandi kaks suurt sõda on lastekirjanduses mitmeti peegeldunud. Rääkimata otseselt sõjateemalistest raamatutest, meenutagem, et mitu mõjusat idülliliste maailmade loojat on tõuke saanud sõja-

sündmustest. Astrid Lindgren oli seotud luuretegevusega ja elas sõja jooksul kogunenud ärrituse ja põlguse välja „Pipi Pikksuka” alltekstilistes detailides. Tove Marika Jansson tegutses poliitilises pilkeajakirjas Garm ja hakkas sõjakoledustele vastukaaluks looma pisikest harmoonilist muumi maailma. Hugh Lofting mõtles doktor Dolittle'i tegelaskuju välja lahinguväljal. Antoine de Saint-Exupéry „Väike prints” vormus sõjasündmuste keerises kui põgenemisretk lapsepõlve- ja unistustemaale.

Lapse kujutamises on sõjateemalised lood teinud läbi arengu realistlikuma lähenemise suunas.

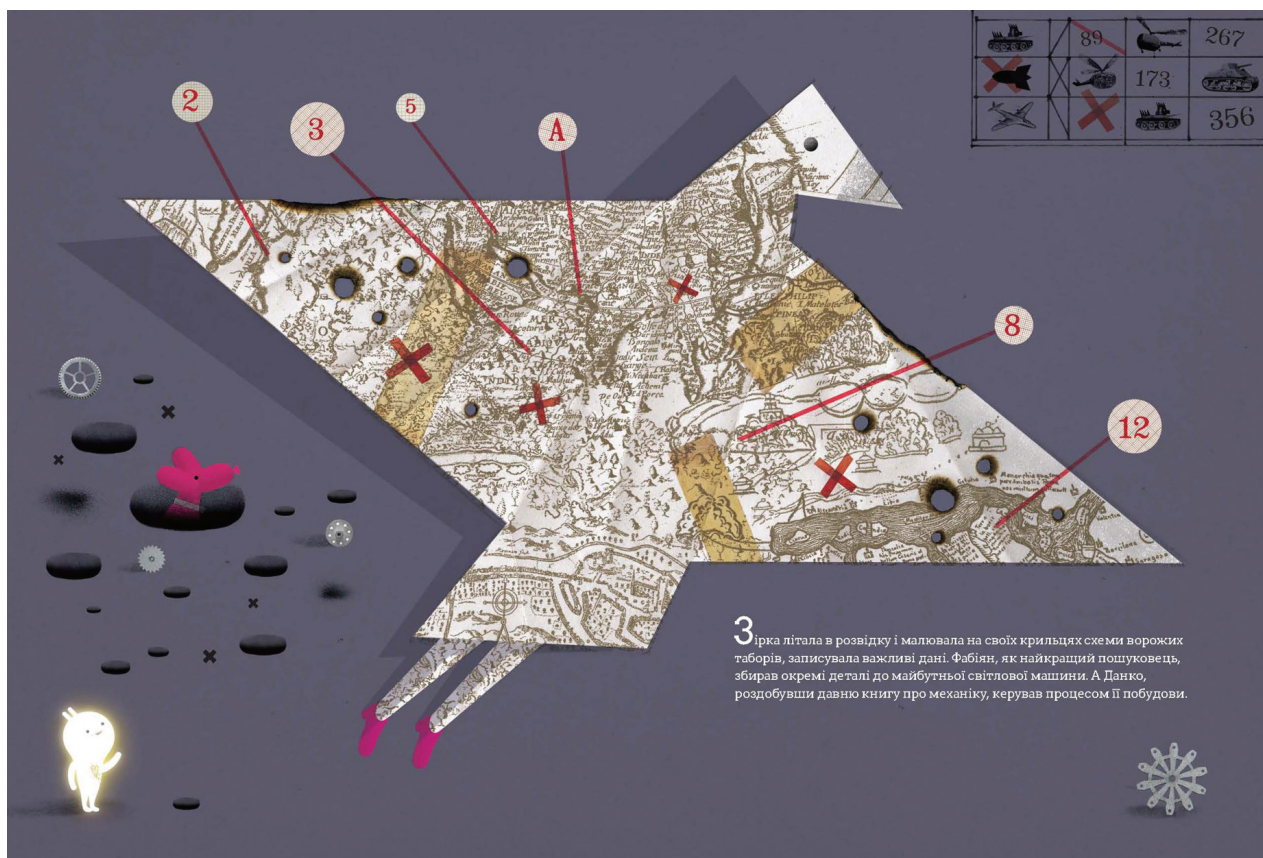
Kui varasemad teosed on esitanud last või noort erakordse kangelasena (kangelaspioneerid, Victor Hugo Gavroche), siis ajapikku on asi nihkunud oma paika: laps või noor on pigem sündmuste tunnistaja ja äärmisel juhtumil sõdiva täiskasvanu abiline. Tänapäevased dokumentaalsed lood, olukirjeldused aga toovad esile lapse kui ohvri rolli, näiteks ilmub avameelseid faktidele toetuvaid lugusid lapssõduritest (Lucien Badjoko „Ma olin lapssõdur“). Selles arengus peegeldub muudugi ka lastekaitse ideoloogia ja praktika.

Sotsiaalteadlased on uurinud, kuidas sõjateemalistes lasteraamatutes väljendub agentsus: kes või mis on kujutatud sündmuste põhjusena, aktiivse tegijana. Selgus, et tihti lähevad lastele kirjutajad üldistamise ja allegooria rada. Võrreldes kümnekonda raamatut tuumapommi heitmisest Jaapani linnadele II maailmasõja lõpus leiti, et pommirünnakut on kirjeldatud väljenditega „kõik läks mustaks“, „plahvatus oli kohutav“, jättes nimetamata, kes mida tegi: kes lendas ja heitis pommi, kes käskis seda teha... Raamatu agent ehk tegija on „mitte-inimene“, pomm vms vaenu väljendaja on isikustatud, nagu teeks halva teo pomm või muu relv ise. „Aatomipomm muutis Hiroshima kõrbeks“; pomm vigastas ja haavas paljusid inimesi ja rikkus kõike, täitis õhu vibratsiooniga.

Sotsiaalteadlased leiavad, et selline agentsuse ignoreerimine võib lastele jätta mulje, et ajalooline areng on inimesest mõjutamatu ja paratamatu kuluga. Oluline oleks lastega koos arutada, kuidas ajaloosündmused on teoses esitatud: kelle vaatepunktist, kes on olulised tegelased, mis on nende tegutsemise põhjused ja nende valikud (Nicholson, Pearson 2003).

Ukraina autorite Romana Romanišini ja Andrii Lesivi raamat „Sõda, mis muutis Rondot“ oli 2015. aasta märtsis Bologna lasteraamatumessil esitatud Bologna Ragazzi auhinnale ja saigi võitjaks kategoorias New Horizons. Autorid ise on oma raamatu sõnumina toonud välja mõtte, et sõda on südameetu, sõda ei mõista ühtegi keelt, aga sekkub igaühe ellu ja jätab igavese hirmu. Sõjal ei ole rahvust, nagu pole seda ka kurjusel. See võiks olla põhjus, miks seda raamatut võiks mõista igal maal.

Bologna Ragazzi žürii hinnang teosele on väljendatud järgnevas mõtteavalduses: „Sõda saabub äkiliselt ja kõik muutub. Selle teose rikkalikult ja üllatavalt mängulistes illustratsioonides leiavad Rondo ja tema sõbrad särava lahenduse, ja rahu saabub taas. Andes lugejale akna keerulisse ja pidevalt kohalolevasse reaalmaailma probleemi, asetab raamat „Sõda, mis muutis Rondot“ rõhu lootusele ja valgustusele“ (Bologna... 2015).

Kõnealune raamat räägib paigast nimega Rondo. See sõna tähendab muusikas korduva peateemaga helindit, ka ringi ja ringset liikumist.

Peategelased on kolm sõpra: Danko, Zirka ja Fabian. Danko on klaasist poiss, kelle süda kiirgab valgust. Seega on parafraseeritud Maksim Gorki teost, kus tegelane Danko rebib rinnust leigitseva südame, et sellega teistele teed valgusta-

Raamat oma selge looga ja seda väga hästi vahendava rikkaliku pildikeelega ning muinasjutule omase fantaasialaenguga sisendab noorele lugejale tulevikuusku: alati on võimalik lahendus leida ja kui inimesed koos pingutavad, siis nad selle ka leiavad.

da ja nad vaenlase loodud paksust pimedast metsast läbi vabadusse juhtida.

Nagu Gorki tegelased on rõõmsad, tugevad ja julged, nii on ka Rondo elanikud läbini toredad; nad armastavad musitseerida, joonistada ja värsse kirjutada. Linna keskväljakul on suur kasvuhooone, kus korraldatakse kontserte, mille peamiseks numbriks on Mozarti rondo.

Sellesse rahumeelsesesse valguselinna tuli ühel päeval Sõda, tuues kaasa pimeduse ja õuduse ja haavates iga Rondo asukat. Rondo elanikud polnud seni teadnud, mis sõda on. Nad proovisid Sõda kividega loopida, üritasid jõuda tema südameni, kuid selgus, et Sõjal pole südant. Kolm sõpra tulid selle peale, et Sõja võitmiseks on vaja rohkem valgust. Danko eestvõttel ehtasid nad masina, millega vajalikul määral valgust tekitada. Sõda sunnitiigi lahkuma, kuid tema jäljed jäid märgata-vaks. Sõja lõpu märgiks tärkasid kõikjal punased moonid. Mooni hakati sõjahaavade sümboliks pidama pärast I maailmasõda. Sellel on muide täiesti loodusteaduslik põhjendus: sõjategevusest kahjustatud maapind sisaldas varasemast enam lupja, mis lubas seal kasvada vaid vähenõudlikul taimel nagu moon.

Lastekirjandusteadlased näevad lasteraamatut kui vahendit, mis aitab lastel traagilist aega üle elada. Pildiraamat pakub võimalust keskenduda keerulisele ja tundlikule sõnumile. Sõnaline ja pildiline narratiiv koos pakuvad mitmetasandilist

lugu ning edendavad lapse mõtlemist ja üldist toimetulekuvõimet. Lastekirjanduse uurija Oksana Luštševska uuris Romana Romanišini ja Andrij Lesivi käest, mida autorid oma teost luues mõtlesid. Selgus, et üks keerulisemaid küsimusi oli peategelaste välimuse loomine. Autorid ei soovinud, et need näeksid välja inimeste moodi, kuna oleks raske otsustada, milline konkreetne tüüp keegi oleks. Nad leidsid, et sobilik on, kui tegelased assotsieeruvad õrnade, kergegi purunevate materjalidega nagu klaas, paber ja õhupall (Lushchevska 2015).

Kõneldes oma kohtumistest lastega, tõdesid Romanišin ja Lesiv, et neid üllatab laste positiivne reaktsioon nende raamatule. Lapsed on soojalt tunnustanud peategelasi, neile kaasa tundnud ja mõistnud Rondot kui oma

kodulinna sümbolit. Autorid on saanud kirju ja joonistusi lastelt üle kogu Ukraina, ka rindepäärikonna linnadest. Lapsed on neile kirjutanud lugusid oma pereliikmetest ja tuttavatest ja seostanud nendega juhtunu Rondo sündmustega raamatus.

Luštševska leiab, et selline pildiraamat tekitab palju mõtlemapanevaid küsimusi. Kuidas inimesed sõja ajal elavad? Millised on nende igapäevatoimetused? Millised on sõja tagajärjed? Millised on inimeste nähtavad ja nähtamatud haavad? Raamat oma selge looga ja seda väga hästi vahendava rikkaliku pildikeelega ning muinasjutule omase fantaasialaenguga sisendab noorele lugejale tulevikuusku: alati on võimalik lahendus leida ja kui inimesed koos pingutavad, siis nad selle ka leiavad.

Kirjandus

Bologna Children's Book Fair 2015. New Horizons. – <http://www.bookfair.bolognafiere.it/en/bologna-ragazzi-award/winners-2015/new-horizons/2228.html>

Lushchevska, O. Rondo concerns everyone. 2015. – <http://blaine.org/sevenimpossiblethings/?p=3797>

Nicholson, J. I., Pearson, Q. M. 2003. Helping Children Cope with Fears: Using Children's Literature in Classroom Guidance. – Professional School Counseling; Oct, Vol. 7 Issue 1, p 15–19